

МОДЕРНИЗАЦИЈА, КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТИ
И ПРИКАЗИВАЊЕ РАЗНОЛИКОСТИ

MODERNIZATION, CULTURAL IDENTITIES,
AND REPRESENTATION OF DIVERSITY

Зборник радова

Прво издање

Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ

Главни и одговорни уредник
Проф. др Бојана Димитријевић

Рецензенти
Проф. др Петре Георгиевски
Проф. др Вихрен Бузов
Проф. др Миомир С. Наумовић

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

МОДЕРНИЗАЦИЈА, КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТИ И ПРИКАЗИВАЊЕ РАЗНОЛИКОСТИ

Приредили / Edited by
Никола Божиловић
Јелена Петковић

Ниш 2012.

Зборник је припремљен у оквиру рада на пројекту *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074) који реализује Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу, а финансијски подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Руководилац пројекта професор емеритус др Љубиша Митровић.

САДРЖАЈ

РЕЧ ПРИРЕЂИВАЧА	7
Бранислав Д. Стевановић МОДЕРНА ДРЖАВА И ПРАВО НА РАЗЛИЧИТОСТ	13
Бранимир В. Стојковић ДА ЛИ ЈЕ ЕВРОПСКИ ИДЕНТИТЕТ У КРИЗИ?	33
Ирена Г. Петровић ПАТРИЈАХАЛНОСТ, АУТОРИТАРНОСТ И НАЦИОНАЛИЗАМ СРЕДЊЕ КЛАСЕ У СРБИЈИ 1989–2012	39
Александра М. Самокал Јовановић, Зоран В. Ракић ГЛОБАЛИЗАЦИЈА КУЛТУРЕ И ЗНАЧАЈ ОЧУВАЊА КУЛТУРНИХ РАЗЛИЧИТОСТИ	59
Слободан М. Миладиновић РЕЛИГИЈСКЕ РАЗЛИКЕ И КОНФЕСИОНАЛНЕ ДИСТАНЦЕ	69
Милош М. Јовановић, Јелена Н. Божиловић ПОЛИТИЧКО ЈЕ ЛИЧНО – О КОНЦЕПТУ ИНТИМНОГ ГРАЂАНСТВА	85
Тена Џаџић FACEBOOK КАО КОМУНИКАЦИЈСКИ КАНАЛ ИДЕЈА I ИНФОРМАЦИЈА КОЈЕ НИСУ ЗАСТУПЛЈЕНЕ У ТРАДИЦИОНАЛНИМ МЕДИЈИМА	101
Златко Жоглев, Ружица Џаџаноска ОПРЕЧНА ТУМАЧЕЊА О “ЧУДУ” У ЦРКВИ “СВЕТОГ ДИМИТРИЈА” – СКОПЈЕ: Анализа садржаја чланака у дневној штампи Републике Македоније	113
Вера Д. Бацковић УЛОГА ФЕСТИВАЛА У ИСТИЦАЊУ АУТЕНТИЧНОСТИ ГРАДА: ФЕСТИВАЛ СИНТЕЗИЈА И ХЕРЦЕГ-НОВИ	135
Зоран С. Николић АНАХРОНОСТ, СОЛИПСИЗАМ И СТРАХ – КЉУЧНЕ КООРДИНАТЕ ПРИМИТИВИЗМА	145
Лела Р. Милошевић Радуловић ДИСКРИМИНАЦИЈА СТАРИЈИХ ЉУДИ КАО ПОСЛЕДИЦА СТЕРЕОТИПА И ПРЕДРАСУДА О СТАРЕЊУ И СТАРОСТИ	161

Љубиша Р. Митровић КОНТРОВЕРЗЕ ОКО ПРИКАЗИВАЊА ИДЕНТИТЕТА У САВРЕМЕНОЈ СОЦИОЛОШКОЈ И КУЛТУРОЛОШКОЈ ЛИТЕРАТУРИ	175
Љубинко М. Милосављевић ЕВРОПЕИЗАЦИЈА И БАЛКАНИЗАЦИЈА НАЦИОНАЛНИХ ИДЕНТИТЕТА	187
Наталија В. Јовановић МОДЕРНИЗАЦИЈА ОБРАЗОВАЊА У СРБИЈИ И ПРОФИЛИСАЊЕ КУЛТУРНОГ ИДЕНТИТЕТА	199
Сузана В. Марковић Крстић ВАСПИТАЊЕ ЗА ДЕМОКРАТИЈУ, ТОЛЕРАНЦИЈУ И МУЛТИКУЛУРАЛИЗАМ – ИЗАЗОВИ ГРАЂАНСКОГ ВАСПИТАЊА	211
Јован Д. Живковић РЕГИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ КАО РЕАЛНА ОСНОВА ЗА НОВИ ДРУШТВЕНИ КОНЦЕПТ	231

ПОЛИТИЧКО ЈЕ ЛИЧНО – О КОНЦЕПТУ ИНТИМНОГ ГРАЂАНСТВА

Сажетак: У раду се разматра појам *интимног грађанства*, који, наста-вљајући социолошка разматрања грађанства Томаса Хемфрија Маршала (Marshall), у савремену науку у друштву уводи Кен Пламер (Plummer). Он наведени појам, који би требало да нас учини осетљивим на различите проблеме личног живота, провизорно одређује као концепт који би требало да послужи у анализи плуралитета јавних дискурса и прича о томе како би требало водити лични живот у свету касне модерности у коме смо суочени са ескалирајућим низом избора и тешкоћа везаних за интимност. У „постпатријархалном свету“ (Кастелс), где долази до одвајања брака, породице, хетеросексуалности и сексуалне жеље – који су до тада чинили јединство – идеја интимног грађанства би требало да помогне у испитивању права, обавеза, признавања и поштовања у оквиру најинтимнијих сфера живота: избору животног/-них партнера, подизању деце, „употреби“ тела, преузимања родних улога, бивања еротском особом, итд.

Кључне речи: грађанство, интимност, касна модерност/постмодерност, сексуалност.

[М]ожда ни једна идеја у људској историји није тако снажно сажимала у себи аспирације људи за једнакошћу и жељу за слободом као што је идеја грађанства.

Милан Подунавац, *Принцип грађанства и поредак политике*

Они који су толерисани све више траже да буду цењени, а не игнорисани, и све су осетљивији на назнаке презира који вреба иза привидне

¹ Припремљено у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије* (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС.

² Припремљено у оквиру пројекта *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074), који се реализује при Центру за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу, а финансира га Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

*попустљивости. Не желе да им се говори како различитости нису
од значаја, како могу да мисле шта год им драго под условом
да се држе једни других, то јест да се клоне већине.
Уз то, нема више већине која треба да толерише мањину,
будући да се већине разлучују у све већи и већи број мањина.
Пука толеранција окончате као свеопшта равнодушност.*

Теодор Зелдин, *Интимна историја човечанства*

*Every time one refrains from an act of public affection with a lover - in the park,
in the movie line - one dies a little.*

Stuart Byron, *The Closet Syndrome*

The question now has increasingly become: how am I to live my life with others?

Ken Plummer, *Telling Sexual Stories: Power, Change and Social Worlds*

Проблематика грађанства реafirмише се у савременој друштвеној теорији услед процеса глобализације и промена у друштвеном животу како на глобалном, тако и на плану личног и интимног. Појам *грађанство*³ употребљава се у више значења. Под грађанином се подразумева пре свега припадник једне државе који је под њеном влашћу, затим припадник грађанске класе и у трећем и често коришћеном значењу реч се односи на појединца који живи у граду (*урбанит*) (Стевановић, 2008: 66). Дејвид Хелд (Held) грађанство дефинише као „пуно чланство у заједници које обухвата право да се партиципацијом (активно) суделује у одређивању услова заједнице и осигурању једнаког статуса појединаца и група кроз међузависност права и дужности, овлашћења и ограничења, моћи одговорности, и то на општи начин, како према држави тако и према другим припадницима политичке заједнице, члановима грађанског (цивилног) друштва“ (Матић и Подунавац, 1993: 347-8)⁴.

Историјски развој грађанства турбулентан је процес праћен сукобима и ратовима за освајање једнакости и слобода појединаца. Стога Милан Подунавац сматра да у модерној политичкој историји нема динамичније категорије од фигуре грађанина (Подунавац, 2001). У античкој Грчкој нису сви Грци сматрани равноправним члановима полиса, већ је грађански статус био резервисан за оне који су били слободни. Грађанин, односно *политес* био је одрастао мушкарац рођен од слободних родитеља у датом полису. Сва грађанска права била су везана за интерес заједнице (полиса) и није било таквих права која су била у супротности са колективом, при чему је акценат стављан на дужности и обавезе, а мање на права појединаца. Као у Грчкој,

³ Аљоша Мимица сматра да је исправније користити термин *грађанскост*, јер *грађанство* асоцира на слој грађанства – буржоазије (Мимица и Богдановић, 2007: 161).

⁴ У *Рјечнику социологије* може да се нађе следећа дефиниција грађанства: „У смислу права и обавеза припадника националне државе, под грађанством се подразумева политичко-правни статус (држављанство) који даје идентитет и одређује расподјелу ресурса унутар друштва“ (Abercrombie, Hill & Turner, 2008: 117).

тако је и у Риму грађанство било селективни принцип и признавано само некима у царству. Жене нису сматране грађанкама, а мушкарци су се делили на грађане првог (*патрицији*) и другог реда (*плебејци*). Патрицији су статус стекли пореклом, а плебејци на основу свог богатства. Иако су обе категорије сматране грађанима, међу њима су постојале значајне разлике у погледу економских и политичких права које су, између осталог, одржаване забраном брака између ова два слоја.

Доба феудализма обележено је стварањем градова, чије јачање започиње око 1000. године најпре у Италији, док се процват градова догађа у XIV, XV и XVI веку. У ово време образује се слој грађанства састављен од трговаца и занатлија као најзаступљенијих становника градова. Ипак, у феудалном друштву слободним грађанима сматрани су само племићи и свештеници, а прелазак из једног слоја у други није био могућ.

Важан заокрет у погледу грађанских права учињен је са грађанским револуцијама (Америчком и Француском), а посебно важним за утемељење грађанских права сматрају се четири декларације: *Вирџинијска декларацију о правима* из 1776, затим *Декларација о независности* из исте године, *Декларација о правима човека и грађанина* из 1789. као најважнија тековина Француске револуције, и тзв *Монтањска декларација* из 1793. године. На појаву наведених докумената који су изменили историју утицале су теорије природног права и друштвеног уговора, теорија британског конституционализма, просветитељство и либерализам (Стевановић, 2008: 73). Захваљујући наведеним теоријама и идејама долази до раскида са теолошким поимањем државе са афирмацијом става да је држава продукт људи, то јест њиховог међусобног уговора, и да на основу тога она постоји ради појединаца, а не они искључиво ради ње.

Вукашин Павловић објашњава да је модерни принцип грађанства еволуирао кроз неколико етапа. Најпре су ту *природна права* која су лична и цивилна а односе се на право на живот, слободу и трагање за срећом; затим следе *политичка права* грађанина која су се развила из грађанских револуција; трећу генерацију чине *економска и социјална права* чији су носиоци били раднички покрет и држава благостања; *људска права*, нпр. права жена, мањинска и културна права припадају четвртом корпусу грађанских права; *најновија генерација права* односи се на слободну сексуалну преференцију (брачна и породична права истополних партнера), еколошка права, право на еутаназију итд. (Павловић, 2009: 84–5).

Из историјског развоја који је наведен у кратким цртама, јасно је да је грађанство више *процес* него статична категорија. Оно је део друштвене динамике и резултат је освајања слобода и уздизања појединца. Трансформације узроковане глобализацијом чине да грађанство постаје учестала проблематика савремених социолога, где као резултат настају бројни нови појмови, међу којима је и *интимно грађанство*. Но, пре него што се крене у његово подробније разматрање, потребно је рећи нешто о најзначајнијем концепту који је основа за социолошка разматрање свих каснијих идеја грађанства.

Т. Х. Маршал (Thomas Humphrey Marshall) први је социолог који је у свом огледу „Грађанство о друштвена класа“ (*“Citizenship and Social Class”*), објављеном 1950. године, детаљније развио концепцију грађанства, с основ-

ном идејом да једнакост грађана у индустријском друштву по питању *цивилних* или *грађанских* права (слобода личности, говора, мишљења, веровања, право на својину, уговоре и право на правду – очитују се у одредби *habeas corpus* и поротничком систему), *политичких* (свеопште право учествовања у политичком животу, опште право гласа – права уграђена у парламентарни систем) и *социјалних* права (право на образовање, здравствену заштиту, економско благостање и сигурност – институционализована у социјалним установама државе благостања) умањује друштвене неједнакости. Сматрао је да је на овај начин могуће укључити у заједницу радничку класу која је на социоекономској маргини и повећати степен социјалне правде. Дугорочније последице друштва уређеног према овом принципу огледају се у јакој нацији-држави (Marshall, 2009; Turner, 1992).

Лојалност националној држави грађани су у индустријском друштву показивали у сферама породице, рада и војске из чега су се оформиле три врсте грађанског идентитета: родитељ-грађанин, радник-грађанин и војник-грађанин. Родитељска улога схватана је као веома важна сфера друштва која врши репродукцију становништва и тиме осигурава опстанак националне државе. Репродукција следеће генерације грађана кроз брак, породицу и домаћинство представљали су грађанску дужност и темељ социјалне партиципације, а држава их је подстицала кроз свој социјални, здравствени и образовни систем. Економски просперитет реализовао се у сфери рада кроз продукцију добара и услуга, док је одбрана земље трећа важна дужност грађанина која се актуализовала кроз војни систем. Национална држава сматрана је главним оквиром остваривања грађанства: она је била та према којој су грађани исказивали лојалност испуњавајући дужности и која им је заузврат пружала права и тежила општем благостању (Turner, 2001).

Бројни теоретичари сматрају да Маршалов концепт показује ограничења, јер је пре свега фокусиран на питање класне неједнакости и смештен у оквиру националне државе⁵. Савремено друштво обојено глобализацијским процесима знатно је другачије од послератног о коме је Маршал писао, па се с правом тврди да је концепт грађанства потребно проширити као би у себе укључио све, или бар већину захтева савремених актера и њихове идентитете. Главно питање у том смислу постаје како је могуће изградити принцип грађанства који би уместо ексклузивног, постао инклузиван за разнолике врсте *нових грађана* и који би у анализу укључио род, пол, етницитет, старосну доб, инвалидитет, сексуалност, сферу интимног живота (Plummer, 2003: 52; видети и: Ellison, 1997).

Приликом разматрања промена можда је најбоље кренути од демографске чињенице да повећана мобилност становништва услед економских и других интереса чини да грађанство више није преовлађујуће национално. Ова појава најочитија је у тзв. глобалним градовима и урбаном грађанству које га чини. У неким градовима попут Венеције и Хонг Конга чак се бележи

⁵ Можда има основа да се *грађанство*, у смислу у којем га је користио Маршал, прогласи „зомби категоријом“ (Улрих Бек), једном од „категорија из прошлости које и даље употребљавамо иако већ дуго надживљавају своју корисност и иако прикривају једну другачију стварност. Вероватно настављамо да их употребљавамо јер у овом тренутку немамо боље речи које бисмо ставили на њихово место“ (Plummer, 2005b: 358).

већи проценат становништва које није локално и ситуација је таква скоро током целе године. Ова чињеница указује да национални принцип грађанских права постаје превише ексклузиван за динамику градова и подсећа на поново пропитивање Лефеврове (Lefebvre) тезе о праву на град по којој припадност политичкој заједници није одређена формалним чланством, већ се базира на живљењу и месту боравка појединца.

Још једна важна појава која указује на ограниченост оквира националне државе јесу глобални ризици. Проблеми у екологији, економији и политици нису национални, већ глобални проблеми. За суочавање са изазовима тзв. ризичног друштва потребно је постојање транснационалних институција. У том смислу, моћ и улога националне државе у савременом друштву се мења и суверенитет постаје ограничен. Свест о глобалним ризицима узрокује и настанак глобалних идентитета. Постојање мировног, еколошког, антиглобалистичког покрета примери су који илуструју овај процес.

Још шездесетих година XX века друштвени покрети скренули су пажњу са класе и нације на *свет живота*, односно права различитих друштвених група као носилаца многоструких идентитета. У XXI веку борбе за грађанска права чешће су израз културних идентитета, у најширем смислу (сексуалног идентитета, геј и лезбејских права, родне равноправности, очувања примитивних култура, еколошке средине, итд.) (Turner, 2000: 133). Данас се такав тренд наставља, и теоретичар Кен Пламер (Ken Plummer) с тим у вези идентификује нове зоне јавне сфере које су кључни носиоци борбе за грађанска права и изградњу нове политике идентитета коју намеће реалност. Ту спадају нови друштвени покрети, образовни систем, масовни медији и свет уметности (Plummer, 2001: 244).

Увиђајући наведене промене, Гиденс (Giddens, 1991) сматра да се савремено друштво може разумети као полицентрични свет базиран на плурализму избора и идентитета са којим се сваки појединац суочава, одређујући га као друштво *касне модерне*. Како то добро примећује Зигмунт Бауман (Bauman), док је проблем модерног друштва био у томе како идентитете учврстити и фиксирати, проблем идентитета у постмодерном друштву или друштву касне модерне постаје питање како идентитете ослободити традиције и учинити их отвореним (Plummer, 2003: 49). У прошлости је грађанство представљало ексклузивни (искључујући) принцип, а данас се студије грађанства фокусирају на питање признавања различитих и другачијих животних избора. Такође, традиционалне дискусије на тему грађанства бавиле су се правима појединаца схватајући их као „природна“ или неотуђива. Савремени дискурс настоји да превлада такво становиште са основном идејом да се идентитети и уз њих везана права иманентно динамични, да се граде људским деловањем кроз време и имају еволутивни карактер: постојећа се мењају и настају нова. Не постоји ништа једном заувек дато и неотуђиво код грађанских права. Она дубоко зависе од заједнице⁶ у којој

⁶ „[П]итања, за која се претходно сматрало да су ван домена социјалног грађанства, јер су била део приватног света, сада постају део јавне расправе – управо зато што се само кроз промене у јавности може гарантовати заштита приватног простора. Остваривање интимног грађанства, заузврат, међутим, заснива се на постојању заједничких идентитета, вредности, социјалног капитала и политичког поседа које знамо под именом ‘заједнице’” (Weeks, 1996: 83).

еволуирају, односно од „прича“ или наратива које заједнице креирају и чине да права постану део друштвеног система и да се институционализују кроз законе и декларације (Plummer, 2003: 56; видети и: Plummer, 1995). Нови концепти грађанства јављају се као одговор на изазове растућих разлика, противречности, напетости и забуна, са покушајем изградње општијег модела грађанства, но што је Маршалов концепт. Мноштво је таквих идеја, а овде могу да буду наведене неке од њих: *постнационално грађанство* (Соисал⁷), *космополитско грађанство* (Бек⁸, Хелд⁹), *мултикултурално* (Кимлика¹⁰), *културно* (Тарнер¹¹), *глобално* (Алброу¹², Фалк¹³, Доувер и Вилијамс¹⁴), *квир* (Сајдмен [Seidman, 2001; 2005b], Ламбеовски [Lambeovski, 2009], Пејн и Дејвис [Payne and Davies, 2012]), *сексуално*¹⁵ (Еванс [Evans, 1993], Викс [Weeks, 1998], Бел и Бини [Bell and Binnie, 2000], Листер [Lister, 2002], Ричардсон [Richardson, 1998; 2000]), *интимно* (Пламер [Plummer, 2001; 2003], Олекси [Oleksy, 2009]), *феминистичко*¹⁶ (Листер¹⁷, Фџт¹⁸, Волби [Walby, 1994], Лонго [Longo, 2001], Richardson, 2005), *еколошко* (Добсон¹⁹), *флексибилно* (Онг²⁰), итд.

Теоретичар Џефри Викс (Jeffrey Weeks) сматра да је појава сексуалног грађанства заправо последица дуготрајног прогресивног тока демократизације друштва, која подразумева сталну ерозију традиционалних вредности и тријумф нових културних облика (Weeks, 1998: 40). Све присутнију индивидуализацију констатовао је и Теодор Зелдин (Theodore Zeldin) у *Интимној историји човечанства*, када пише: „[о]д када су приватни животи постали значајнији од јавних живота, постало је немогуће да се традицијом, с колена на колена, преноси образац живљења“ (Зелдин, 2003: 127). Идентитет, односно припадност групи, се, за разлику од прошлости, данас најчешће бира слободно и „[с]тупање у чланство подразумева и иступање. Оно никада није коначно и искључиво. Појединац, уосталом, има бројна олакшања, понекад контрадикторна, и сам прави хијерархију свога чланства“ (Пусон-Пети, 2009: 104).

⁷ Yasemin Nuhoglu Soysal - *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*, 1995.

⁸ Ulrich Beck - "The Cosmopolitan Perspective: Sociology in the Second Age of Modernity", 2002.

⁹ David Held - *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*, 1995.

¹⁰ Will Kymlicka - *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, 1996.

¹¹ Bryan Turner - *Citizenship and Social Theory*, 1993.

¹² Martin Albrow - *The Global Age: State and Society Beyond Modernity*, 1996.

¹³ Richard Falk - "The Making of Global Citizenship", 1994.

¹⁴ Nigel Dower and John Williams - *Global Citizenship: A Critical Introduction*, 2002.

¹⁵ Шири преглед постојеће литературе о сексуалном грађанству дат је у: Corboz, 2009. За приказ публикација из прве половине деведестих година XX века о сексуалности и грађанству из области лезбејске и геј теорије видети: Waites, 1996.

¹⁶ Као претечу разматрањима феминистичког грађанства видети: Де Гуж, 2009.

¹⁷ Ruth Lister - *Citizenship: Feminist Perspectives*, 1997.

¹⁸ Rian Voet - *Feminism and Citizenship*, 1998.

¹⁹ Andrew Dobson - *Citizenship and the Environment*, 2004. Видети: Репак, 2011.

²⁰ Aihwa Ong - *Flexible Citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*, 1999.

Неки теоретичари су на становишту да је питање сексуалности и сексуалних права централна тема појма грађанства, јер је грађанство неодвојиво од идентитета, а идентитет од сексуалности (Bell and Binnie, 2000: 67), где је посебно наглашена инхерентна родна и сексуална матрица која, кроз хетеронормативне конструкције јавних простора и дискурса, те начина потрошње, уоквирује „одговарајуће“ (као једино могуће и исправне) изразе грађанства²¹ (Evans, 1993).

[И]дентитет и грађанство су тесно повезани. Када се говори о грађанству, мора да се подразумева лице, глас, признати тип, идентитет, место, позиција са које може да се полаже право на грађанство. У прошлости, то је могла да буде универзализована особа (обично бели, повлашћени мушкарац) (Plummer, 2007: 382).

Ентони Гиденс је, попут других социјалних теоретичара²², у књизи *Преображаји интимности* (Giddens, 1992) заступао став да су промене у друштву касне модерне наизраженије у сфери интимног²³.

Од свих промена које се дешавају у свету, ниједна није важнија од оних које се одвијају у нашој приватности - у сексуалности, емоционалним везама, у браку или породици. (...) Малобројне су земље у којима се интензивно не расправља о сексуалној једнакости, о регулисању сексуалности и о будућности породице. Тамо где нема отворене расправе на делу је најчешће активна репресија ауторитарних режима или фундаменталистичких група (Гиденс, 2005: 77).

Својим закључцима проистеклим из анализе обимне статистичке грађе то потврђује и Мануел Кастелс у другом тому *Информатичког доба*, када констатује новостечену аутономност (Гиденс користи термин „пластичност“) ‘секса’:

У тијеку је сексуална револуција, али не она коју су најављивали и за којом су тежили друштвени покрети из револуције, премда су били важни фактори у увођењу постојеће сексуалне револуције. Она се одликује распадом бракова, распадом обитељи, хетеросексуалношћу и сексуалним изражавањем (или сексуалном жељом, како ја то зovem). Ова четири чимбеника, у посљедња два стољећа повезана под утјецајем модерне патријархалности, сада се осамостаљују (Castells, 2002: 240).

Трансформација интимног живота се не своди на схватање и остваривање индивидуалних потенцијала. У питању су могућности за нове форме односа које могу да превазиђу ригидности и неједнакости традиционалних облика (Weeks, Hearshy & Donovan, 2001: 182), те се поменута трансформација манифестује у наглашавању права на односе који су до скоро били скрајнути или сакривени од очију јавности. Покренути су процеси који чине све видљивијим различитост, релативност и промене – „потенцијални хаос, а ипак огромна мо-

²¹ Притом је занимљиво је да су „неодговарајући“ - гејеви и лезбејке - прихваћени као потрошачи: „моћ коју квив грађани имају у многоме зависи од њиховог приступа капиталу и кредитима“ (Bell and Binnie, 2000: 96).

²² Међу којима свакако треба поменути Зигмунта Баумана (видети његову књигу: *Флуидна љубав: о крхкости људских веза* - Бауман, 2009) и Џефрија Викаса (Weeks, 2007).

²³ О „постмодерним сексуалностима“, које нису резултат прекида са прошлошћу, већ продукт даљег развоја и убрзавања промена које су се већ јавиле у модерном свету, видети: Simon, 1996.

гућност” (Plummer, 2000: 434), а том новом свету готово бескрајних могућности, и готово увек присутне несигурности, потребни су пионири, истраживачи и они који су спремни да експериментишу са сопством и везама са другима, они који би били оваплоћење духа трагалаштва и авантуре (Weeks, 1998: 48).

У предавањима из 1999. године²⁴, Ентони Гиденс уводи концепт „демократије емоција”. За демократију се везују начела једнаких права и одговорности свих чланова политичке заједнице, са којима долази и узајамно поштовање и уважавање, или бар толеранција, па је отворени дијалог битна одредница демократских система која замењује ауторитарну моћ „наталожене традиције”²⁵. Различитост и разноврсни начини живота чине језгро демократије која „не почива на потирању или негирању ових разлика, већ се уместо тога заснива на легитимацији сукоба који међу њима неминовно настају као знаци здравља демократије” (Meeks, 2001: 334).

Када ова начела – као идеале – применимо на везе [или на интимност – М. Ј. и Ј. Б.], говоримо о нечему веома важном: о могућем настанку нечега што ћу назвати демократијом емоција у свакодневном животу. Мислим да је демократија емоција подједнако важна за политичку демократију колико и унапређивање услова у којима живимо. (...) Демократија емоција не подразумева недостатак дисциплине или поштовања. Она просто покушава да дисциплину и поштовање успостави на другачијим основама. Нешто веома слично томе одиграло се у јавној сфери где је демократија почела да замењује самовлашће и владање путем силе. (Гиденс, 2005: 87–88, курзив М. Ј. и Ј. Б.)

Демократија емоција подразумева и једнакост полова и сексуалну слободу жена, а „[п]ротивљење тим двома стварима чак представља једну од пресудно важних одлика религијског фундаментализма” (Гиденс, 2005: 89).

У овом тренутку у историји, друштва широм света (како муслиманска, тако и јудео-хришћанска) виде демократију као најбољи облик владавине. Права гранична линија између Запада и Ислама, коју Хантингтонова теорија потпуно превиђа, тиче се *родне равноправности и сексуалне либерализације* (...) вредности које раздвајају ове две културе имају много више везе са еросом него са демосом. (Inglehart and Norris, 2003a: 65; 2003b)

Појам интимног грађанства јавља се као покушај одговора на изазове плурализма форми у сфери интимног живота и испитује права, обавезе и дужности тзв. нових врста грађана, анализирајући мноштво дискурса о томе са ким треба живети, како треба подизати и васпитавати децу, како се родно одредити, и слично (Plummer, 2003: 4)²⁶. Неке од нових форми у домену интимног жи-

²⁴ *Runaway World - BBC Reith Lectures*, на српском објављена 2005. године као: *Одбегли свет: како глобализација преобликује наше животе*.

²⁵ „У демократији емоција не постоји начелна разлика између хетеросексуалних и хомосексуалних веза. Баш су хомосексуалци први открили тај нови свет веза и почели да истражују његове могућности. Они су у томе и морали да буду први, јер кад је хомосексуалност престала да се скрива, хомосексуалци нису могли да рачунају на ослонац који пружа традиционални брак” (Гиденс, 2005: 84; курзив М. Ј. и Ј. Б.).

²⁶ Релативно велики број објављених наслова који се баве најразличитијим аспектима проблема интимног, односно сексуалног грађанства, сведочи о актуелности тог питања. Поред до сада већ поменутих публикација видети и: Hubbard, 2001; Richardson & Turner, 2001; Stychin, 2001; Waites, 2005; Hines, 2007; Corrêa, Petchesky & Parker, 2008; Oleksy, 2009; Ryan-Flood, 2009; Takács, 2009; Reynolds, 2010; Taylor, 2011. За време писања овог текста није нам била доступна

вота којима се овај концепт бави јесу сурогат-мајке, сурогат деца, хомосексуални партнери, деца хомосексуалних партнера, трансродни грађани, самохрани родитељи (посебно мајке) итд. Како ствари за сада стоје, већина нових грађана само су *делимични грађани* (Richardson, 1998: 88), јер доминантни концепти грађанских права у већини земаља не прате појаву идентитета који настају паралелно са *трансформацијом интимности* (Giddens, 1992)²⁷.

Савремени социо-културни преображаји из основа подривају грубу поделу између приватног и јавног и тиме стварају могућности за отворене, демократске и вишеструке облике интимног живота (Reynolds, 2010: 33). Иницијални импулс за превазилажење поменуте поделе дошао је управо из крила социологије када је Рајт Милс (Charles Wright Mills) крајем педесетих година прошлог века у *Социолошкој имагинацији* писао о вези „личних, приватних тешкоћа, условљених средином у којој се живи“ и „јавних, друштвених проблема, који извиру из социјалне структуре“ (Милс, 1998: 11), односно о постављању личних проблема у домен структурално/политичког и лоцирању (личне) биографије у историјске оквире (Ryan, 2007: 3400). Десет година касније (1969), објављен је текст Керол Хениш (Hanisch, 2006) чији је наслов „Лично је политичко“ постао позната парола феминистичког покрета и експлицирао тежњу, не за подривањем, већ преиспитивањем места границе између приватне и јавне²⁸ сфере (Couldry, 2006: 328).

Политичко се не може једноставно повезати са традиционално ‘мушким’ пословима везаним за владавину и државу. Уместо тога, она је свуда, кружи око кућних послова, школског живота, етничких односа, уметности, музике и, наравно, ‘сексуалности’, као и око до сада неозначених домена. Практичне, и неизбежно двосмислене, контингенте и спорне активности које укључују мишљење, осећања, говор и акцију су основа ове нове политике. Политика стога постаје питање могућности и прагматике (Plummer, 1995: 148).

Појам *интимног грађанства* представља следећи корак у разграничавању, односно премошћавању, приватног и јавног²⁹. Требало би да нам помогне да схва-

књига Романа Кухара *Интимно грађанство*, која је недавно објављена у Словенији (Roman Kuhar *Intimno državljanstvo*, Ljubljana: Založba Škuc, 2010).

²⁷ О преображавању и, чак, „крају интимности“ видети: Штулхофер и Миладинов, 2004. Јако занимљива (и забавна) обрада нових облика интимности може да се нађе у књижевном опусу Ханифа Курејшија (Hanif Kureishi), посебно у романима: *Интимност* (2005) и *Нешто да ти кажем* (2009).

²⁸ О настанку, развоју и даљим променама категорије *јавности* видети: Хабермас, 1969; Habermas, 1992; Calhoun, 1992; као и: Clarke, 2000; Meeks, 2001.

²⁹ Православни теолог Виген Гуројан прави, за сврхе овог рада, корисну разлику између *интимности* и *приватности*: „Приватност је дефинисана као објективна сфера одвојена од јавности. Интимност не конотира такву поделу живота у две сфере. Уместо тога успоставља континуитет људске заједнице и сврсисходне активности, од најмањих јединица међусобних људских веза до оних највећих. Интимност ствара потпорну мрежу личних односа и интеракција, безбедности, моралних поука и ритуалних одигравања и слављења, како личних и породичних, тако и оних предања везаних за ширу заједницу. Ово људима обезбеђује осећај идентитета, вредности и поверења који им омогућује да прошире себе, своје намере и активности, у шири свет. Интимност је експанзивна. Она креће из првобитне породичне заједнице и стиже до ширих сфера људске делатности и удруживања. Приватизам је рефлексиван. Он се повлачи из света у коме не може да нађе вредност. Док породична интимност одражава коренито поверење у доброту и сврховитост света, култ приватности одаје гностичко неповерење у свет ван сопства. Приватност постаје крештаво оправдање абортуса у нашем друштву. Интимност вреднује људско присуство и поздравља непознате

тимо наговештаје нових политика интимности и свакодневног живота, „како су наше најинтимнији одлуке обликоване (и заузврат обликују) наше најјавније (*sic*) институције: како јавно може да постане личније, а лично јавније” (Plummer, 2003: x). Овај концепт се чини посебно применљивим на истраживање области грађанских права сексуалних мањина, с тим што је битно нагласити да социолози виде права као проналаске/изуме (Plummer, 2006: 152) и проучавају их (односно: требало би да их проучавају) тако што се „интимно упознају са крсташима, њиховим захтевима и друштвеним процесима кроз које права настају и постају јавна”, и веома је важно на права гледати „као на саставни део свакодневног света проживљеног значења, а не неупитно подразумевати да припадају теоријском и филозофском или чак правном етеру” (Plummer, 2010: 48). Оно што игра пресудну улогу свему овоме је друштвена конструкција субјеката (или субјективности) којима права и обавезе могу да буду приписане (Plummer, 2006: 162).

Тежња за једнаким правима била је суштинска одлика геј и лезбејског политичког покрета; међутим, овај подухват се све више из дискурса ослобођења претварао у дискурс грађанства (...). Ова промена одражава поделу унутар покрета између две идеолошке позиције: политике нормализације наспрам политике анти-нормализације. У политици нормализације, геј и лезбејске особе траже да буду укључене у редовне моделе грађанства и, сходно томе, уживају иста права као и хетеросексуалне особе на друштвене институције, као што су брак и служење војног рока (Corboz, 2009: 13-14).

Видљива је тензија између, грубо одређено, две фракције у политичком покрету нехетеросексуалаца: полагања права на различитост, на преступ у односу на хетеросексуалну норму, на одбијање „нормализације” (Meeks, 2001; Seidman, 2005a), с једне стране и полагање права на сличност, изједначавање и стапање „нормализацију” ЛГБТ особа, са друге. У питању је напетост између наглашавања људске универзалности и разлика међу људима. Право на сличност је најчешће конкретизовано кроз захтеве за озакоњавање истополних бракова³⁰ и усвајање деце од стране хомосексуалних парова³¹.

друге у заједнички свет. Идеологија приватности подрива сваки смисао позива. Интимни живот га изграђује” (Guroian, 2002: 130).

³⁰ „Ускраћивање права на брак истополним паровима има друштвено непожељне последице. Оно појачава стереотипе о лезбејкама и геј мушкарцима, као непродуктивним, антисоцијалним и субверзивним, доприносећи тако даље њиховој маргинализацији и изолацији. Оно их такође третира као грађане другог реда, ускраћујући им привилегију који многи несавршени људи рутински добијају; и у овом случају, наведени образац доприноси клими која изољује гејеве и чини их спремним метама за дискриминацију и узнемиравање у другим областима живота. Насупрот томе, подстицање геј бракова ће помоћи у уклањању стереотипа о гејевима, као промискуитетним и културно субверзивним. Штавише, ако хомосексуалци не могу легално да ступе у брак, њихови напори да живе у стабилним посвећеним партнерствима ће бити обесхрабрани, и живот лутајућег или чак промискуитетног необавезивања ће сразмерно бити подстакнут. Тако облик дискриминације који има своје корене у стереотипу може да, у некој мери, стереотип учини истинитим. Али ово стање ствари је ирационално: друштво има јаке разлоге да подстиче стварање стабилних домаћинстава како од стране од хетеросексуалних, тако и хомосексуалних парова” (Nussbaum, 1999: 202-3).

³¹ О истополним браковима, лезбејским и геј родитељима и „неконвенционалним породицама” видети: Weeks, Hearphy & Donovan, 2001; Мршевић, 2009; Ryan-Flood, 2009; Антонић, 2011; Chamie & Mirkin, 2011; Taylor, 2011.

Трансгресија се чини нужном при суочавању постојећег система са свим његовим неадекватностима – предрасудама³² и страховима, но без претензија на пуно грађанство, различити не могу да нађу своје место у друштву (Weeks, 1998: 37). Можда парадоксално, најбољи начин да се заштити приватни живот, јесте да се изађе у јавност³³, јер „проблем за већину сексуалних дисидената није недостатак публицитета, већ недостатак *приватности*“ (Hubbard, 2001: 64). То да су чланови одређене групе грађани другог реда, просто значи да се третирају као мете за насиље:

Подаци сугеришу да су премлаћивања гејева, укључујући и она на смрт, често у ствари „рекреативна“: групе мушких адолесцената, којима је досадно и који су под дејством алкохола, траже хомосексуалце не толико због тога што они гаје дубоко укорењену мржњу према њима, колико зато што препознају да су они група коју је друштво пристало да не воли и којој не пружа потпуну заштиту. (Nussbaum, 1999: 190)

На крају треба поменути један проблем везан за концепт интимног грађанства. У развијеним, постмодерним друштвима Запада, питања интимних животних стилова, учествовања у различитим интимним групацијама и признавање различитих интимних идентитета људи су одавно део политичке, и уопште јавне, сцене (Plummer, 2005a: 78-9). У привредно неразвијеним, у многоме традиционалним друштвима са израженом социјалном сегрегацијом, економски услови живота чине интимне односе битно другачијим, много тежим и маргинализованијим. За већину светске популације, избори о новим интимним животима још дуго неће бити на дневном реду (Plummer, 2005a: 83). Један од изазова будућности за социологе ће бити да се појам интимног грађанства учини употребљивим за проучавање сиромашних друштава кроз стални рад на повећавању једнакости, усредсређивању на давање гласа потчињенима, већим могућностима избора и преобликовању јавних сфера људских права.

Литература

- Abercrombie, N., Hill S. & Turner, B. S. (ur.) (2008) *Rječnik sociologije*. Zagreb: Naklada Jasenski i Turk.
- Антонић, С. (2011) „Истополне породице: изазов за науку“, *Социолошки преглед*, XLV(1) (јануар-март 2011), стр. 67–100.
- Бауман, З. (2009/2003) *Флуидна љубав: о крхкости људских веза*. Нови Сад: Mediterran Publishing

³² „Све док је нека предрасуда снажно укорењена у осећањима, она због обиља противних доказа не само да не слаби већ постаје све чвршћа. Јер, када би била прихваћена као резултат доказа, побијање доказа могло би ослабити чврстину уверења. Али када почива само на осећањима, што су јачи супротни докази, то су његове присталице убеђеније да њихово осећање мора имати неку дубљу основу до које докази и не допиру. И све док то осећање постоји, доказима ће се постављати нове препреке кад год пробију старе“ (Мил и Тејлор Мил, 1995: 61).

³³ Отуда толико буке око организовања геј-параде у Србији (али и другде у свету).

- Bell, D. & J. Binnie (2000) *The Sexual Citizen: Queer Politics and Beyond*. Cambridge: Polity.
- Calhoun, C. (ed.) (1992) *Habermas and The Public Sphere*. Cambridge, Ma & London: The MIT Press.
- Castells, M. (2002/1997) *Moć identiteta*. Zagreb: Golden marketing.
- Chamie, J. & Mirkin, B. (2011) "Same-sex Marriage: A New Social Phenomenon", *Population and Development Review*, 37(3) (September 2011), pp. 529–551.
- Clarke, E. O. (2000) *Virtuous Vice: Homoeroticism and the Public Sphere*. Durham, NC: Duke University Press.
- Corboz, J. (2009) "Sexuality, Citizenship and Sexual Rights". Melbourne: Australian Research Centre in Sex, Health and Society [преузето 24.8.2012. са интернет адресе: <http://sexualitystudies.net/resource/sexuality-citizenship-and-sexual-rights>].
- Corrêa, S., R. Petchesky & R. Parker (2008) *Sexuality, Health and Human Rights*. London & New York: Routledge.
- Couldry, N. (2006) "Culture and Citizenship: The Missing Link?", *European Journal of Cultural Studies*, 9(3), pp. 321–339.
- Ellison, N. (1997) "Towards a New Social Politics: Citizenship and Reflexivity in Late Modernity", *Sociology*, 31(4), pp. 697–717.
- Evans, D. T. (1993) *Sexual Citizenship: The Material Construction of Sexualities*. London & New York: Routledge.
- Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity.
- Giddens, A. (1992) *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Гиденс, Е. (2005/1999) *Одбегли свет: како глобализација преобликује наше животе*. Београд: Стубови културе.
- Guroian, V. (2002) "An Ethic of Marriage and Family", in: *Incarnate Love. Essays in Orthodox Ethics 2nd edition*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, pp. 102–137.
- Де Гуж, О. (2009/1791) „Декларација о правима жене и грађанке“, *Реч – Часопис за књижевност и културу и друштвена питања*, 78(24), стр. 147–165.
- Хабермас, Ј. (1969/1962) *Јавно мњење - истраживање у области једне категорије грађанског друштва*. Београд: Култура.
- Habermas, J. (1992) "Further Reflections on the Public Sphere", in: C. Calhoun (ed.) (1992) *Habermas and The Public Sphere*. Cambridge, Ma & London: The MIT Press, pp. 421–461.
- Hanisch, C. (2006/1969) "The Personal is Political" [преузето 24.8.2012. са интернет адресе: <http://www.carolhanisch.org/CHwritings/PIP.html>].
- Hines, S. (2007) *TransForming gender: Transgender practices of identity, intimacy and care*. Bristol: The Policy Press.
- Hubbard, P. (2001) "Sex Zones: Intimacy, Citizenship and Public Space", *Sexualities*, 4(1), pp. 51–71.

- Inglehart, R. & Norris, P. (2003a) "The true clash of civilizations", *Foreign Policy*, 135 (March/April 2003), pp. 63–70.
- Inglehart, R. & Norris, P. (2003b) *Rising Tide: Gender Equality and Change around the World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Курејши, Х. (2005/1998) *Интимност*. Београд: Плато.
- Курејши, Х. (2009/2008) *Нешто да ти кажем*. Београд: Лагуна.
- Lambevski, A. (2009) "Querying (Sexual) Citizenships - Editorial", *Sextures*, 1(1), pp. 1-6.
- Lister, R. (2002) "Sexual Citizenship", in: Isin, E. F. & Turner, B. (eds) *Handbook of Citizenship Studies*. London: Sage, pp. 191–207.
- Longo, P. (2001) "Revisiting the Equality/Difference Debate: Redefining Citizenship for the New Millennium", *Citizenship Studies*, 5(3), pp. 269–284.
- Marshall, T.H. (2009/1950) Citizenship and Social Class. In: J. Manza & M. Sauder (eds) *Inequality and Society*, New York: W.W. Norton and Co, pp. 148–154.
- Матић, М. и Подунавац, М. (ур.) (1993) *Енциклопедија политичке културе*. Београд: Савремена администрација.
- Meeks, C. (2001) "Civil Society and the Sexual Politics of Difference", *Sociological Theory*, 19(3), pp. 325–343.
- Мил, Џ. С. и Тејлор Мил, Х. (1995/1869/1851/183234*) *Расправе о једнакости полова*. Београд: „Филип Вишњић“.
- Милс, Р. (1998/1959) *Социолошка имагинација*. Београд: Плато.
- Мимица, А. и Богдановић, М. (прир.) (2007) *Социолошки речник*. Београд: Завод за уџбенике.
- Мршевић, З. (2009) *Ка демократском друштву – исполне породице*. Београд: Институт друштвених наука.
- Nussbaum, M. C. (1999) *Sex & Social Justice*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Oleksy, E. H. (ed.) (2009) *Intimate Citizenships: Gender, Sexualities, Politics*. New York & London: Routledge.
- Павловић, В. (2009) *Цивилно друштво и демократија*. Београд: Службени гласник.
- Payne, R. & C. Davies (2012) "Introduction to the special section: Citizenship and queer critique", *Sexualities*, 15(3/4), pp. 251–256.
- Plummer, K. (1995) *Telling Sexual Stories: Power, Change and Social Worlds*. London: Routledge.
- Plummer, K. (2000) "Intimate Choices", in: G. Browning, A. Halcli & F. Webster (eds) *Understanding Contemporary Society: Theories of the Present*. London: Sage.
- Plummer, K. (2001) "The Square of Intimate Citizenship: Some Preliminary Proposals", *Citizenship Studies*, 5(6) November 2001, pp. 237–255.
- Plummer, K. (2003) *Intimate Citizenship: Private Decisions and Public Dialogues*. Seattle,

³⁴ Код нас објављена књига Џона Стјуарта Мила и Хенријете Тејлор Мил – *Расправе о једнакости полова* обједињује неколико оригинало одвојено објављених есеја: „Рани огледи о браку и разводу“ ("Early Essays on Marriage and Divorce") који су први пут објављени 1832. године, „Женско право гласа“ ("The Enfranchisement of Women") чије прво издање датира из 1851. и „Потчињеност жене“ ("The Subjection of Women") који је први пут штампан 1869. године.

- WA: University of Washington Press.
- Plummer, K. (2005a) "Intimate Citizenship in an Unjust World", in: M. Romero and E. Margolis (eds) *The Blackwell Companion to Social Inequalities*. Oxford: Blackwell, pp. 75–99.
- Plummer, K. (2005b) "Critical humanism and queer theory: Living with the tensions", in: N. Denzin & Y. Lincoln (eds) *Handbook of Qualitative Research, 3rd edn*. Thousand Oaks, CA: Sage, pp. 357–373.
- Plummer, K. (2006) "Rights work – Constructing lesbian, gay and sexual rights in late modern times", in: Morris, L. (ed.) *Rights - Sociological perspectives*. London & New York: Routledge, pp. 152–167.
- Plummer, K. (2007) "The Flow of Boundaries: Gays, Queers and Intimate Citizenship", in: D. Downes, P. Rock, C. Chinkin, and C. Gearty (eds.) *Crime, Social Control and Human Rights. From moral panics to states of denial. Essays in honour of Stanley Cohen*. Cullompton, Devon: Willan Publishing, pp. 379–393.
- Plummer, K. (2010) "The Social Reality of Sexual Rights", in: P. Aggleton & R. Parker (eds.) *Routledge Handbook of Sexuality, Health and Rights*. London: Routledge, pp. 45–55.
- Подунавац, М. (2001/1998) *Принцип грађанства и поредак политике*. Београд: Факултет политичких наука; Чигоја штампа.
- Пусон-Пети, Ж. (2009/2001) „Лични идентитет у односу на право”, у: К. Халперн и Ж-К. Руано-Борбалан (прир.) *Идентитет(у): појединац, група, друштво*. Београд: CLIO, стр. 95–104.
- Репак, Д. (2011) „Могу ли се еколошки проблеми изразити кроз традиционалне концепте грађанства?”, *Годишњак Факултета политичких наука*, 5(5), стр. 215–228.
- Reynolds, P. (2010) Disentangling Privacy and Intimacy: Intimate Citizenship, Private Boundaries and Public Transgressions. *Human Affairs*, 20(1), pp. 33–42.
- Richardson, D. (1998) "Sexuality and Citizenship", *Sociology*, 32(1), pp. 83–100.
- Richardson, D. (2000) "Constructing sexual citizenship: theorizing sexual rights", *Critical Social Policy*, 20(1), pp. 105–135.
- Richardson, D. (2005/2000) "Claiming Citizenship? Sexuality, Citizenship, and Lesbian Feminist Theory", in: C. Ingraham (ed.) *Thinking Straight: The Power, the Promise, and the Paradox of Heterosexuality*. New York & London: Routledge, pp. 63–83.
- Richardson, E. H. & B. S. Turner (2001) "Sexual, Intimate or Reproductive Citizenship?", *Citizenship Studies*, 5(3), pp. 329–338.
- Ryan, B. (2007) "Personal is Political", in: G. Ritzer (ed.) *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Malden, Ma; Oxford: Blackwell Publishing.
- Ryan-Flood, R. (2009) *Lesbian Motherhood: Gender, Families and Sexual Citizenship*. Houndmills, Basingstoke & New York: Pgrave Macmillan.
- Seidman, S. (2001) "From Identity to Queer Politics: Shifts in Normative Heterosexuality and the Meaning of Citizenship", *Citizenship Studies*, 5(3), pp. 321–328.
- Seidman, S. (2005a) "From the Polluted Homosexual to the Normal Gay: Changing Patterns of Sexual Regulation in America", in: C. Ingraham (ed.) *Thinking Straight: The Power, the Promise, and the Paradox of Heterosexuality*. New York & London: Routledge, pp. 39–61.

- Seidman, S. (2005b) "From Outsider to Citizen", in E. Bernstein & L. Schaffner (eds.) *Regulating Sex: The Politics of Intimacy and Identity*. New York & London: Routledge, pp. 225–245.
- Simon, W. (1996) *Postmodern Sexualities*. London: Routledge.
- Стевановић, Б. (2008) *Демократски принципи и политичко-културне вредности*. Ниш: Филозофски факултет.
- Stychin, C. F. (2001) "Sexual Citizenship in the European Union", *Citizenship Studies*, 5(3), pp. 285–301.
- Штулхофер, А. и К. Миладинов (2004), „Крај интимности? Сувременост, глобализација и љубавне везе”, *Социологија*, 46(1), стр 1–18.
- Takács, J. (2009) "Limited access to active citizenship: Social exclusion patterns affecting young LGBT people in Europe", in: D. Dolejšiová and M.Á.G. López (eds.) *Challenges for citizenship, citizenship education and democratic practice in Europe*. Strasbourg: Council of Europe, pp. 128–137.
- Taylor, Y. (2011) "Lesbian and Gay Parents' Sexual Citizenship: Recognition, Belonging and (Re)classification", in: McLaughlin, J., P. Phillimore & D. Richardson (eds) *Contesting Recognition: Culture, Identity and Citizenship*. Houndmills, Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan, pp. 144–165.
- Turner, B. (1992/1990) "Outline of a Theory of Citizenship", in: C. Mouffe (ed.) *Dimensions of Radical Democracy: Pluralism, Citizenship, Community*. London, New York: Verso, pp. 33–62.
- Turner, B. (2000) "Cosmopolitan virtue", in: E.F. Isin (ed.) *Democracy, Citizenship and the Global City*. London: Routledge, pp. 129–147.
- Turner, B. S. (2001) "The Erosion of Citizenship", *British Journal of Sociology*, 52(2) (June 2001), pp. 189–209.
- Waites, M. (1996) "Lesbian and gay theory, sexuality and citizenship", *Contemporary Politics* 2(3), pp. 139–149.
- Waites, M. (2005) *The Age of Consent: Young People, Sexuality and Citizenship*. Houndmills, Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan.
- Walby, S. (1994) "Is Citizenship Gendered?", *Sociology*, 28(2), pp. 379–395.
- Weeks, J. (1995) *Invented Moralities: Sexual values in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press.
- Weeks, J. (1996) "The idea of a sexual community", *Soundings*, 2, pp. 71–84.
- Weeks, J. (1998) "The Sexual Citizen", *Theory Culture Society*, 15(3-4), pp. 35–52.
- Weeks, J. (2007) *The World We Have Won: The Remaking of Erotic and Intimate Life*. London & New York: Routledge.
- Weeks, J., B. Heaphy & C. Donovan (2001) *Same Sex Intimacies: Families of Choice and Other Life Experiments*. London & New York: Routledge.
- Зелдин, Т. (2003/1994) *Интимна историја човечанства*. Београд: Геопоетика.

Miloš M. Jovanović, Jelena N. Božilović

POLITICAL IS PERSONAL – ON THE CONCEPT OF INTIMATE CITIZENSHIP

Summary: The paper deals with the notion of *intimate citizenship*, which was, following sociological studies of citizenship of Thomas Humphrey Marshall, introduced into contemporary social science by Ken Plummer. He tentatively defines intimate citizenship as a sensitizing concept which sets about analysing a plurality of public discourses and stories about how to live the personal life in a late modern world where we are confronted by an escalating series of choices and difficulties around intimacies. In a “post-patriarchal world” (Castells), one where marriage, family, heterosexuality and sexual desire – always treated as a unity in the past – are now becoming increasingly de-linked and separated from each other, the idea of intimate citizenship should help in the examination of rights, obligations, recognitions and respect around those most intimate spheres of life – who to live with, how to raise children, how to handle one’s body, how to relate as a gendered being, how to be an erotic person, etc.

Key Words: Citizenship, Intimacy, Late Modernity/Post-modernity, Sexuality.